

ЗМІСТ

СОЙЧИНЕ КРИЛО	3
МАНІПУЛЯНТКА.....	51
ТЕРЕН У НОЗІ	115
НА ДНІ.....	135
ПАНТАЛАХА.....	197
ВОА CONSTRIKTOR	261

СОЙЧИНЕ КРИЛО

Із записок відлюдка

Завтра Новий рік і заразом сорокові роковини моїх уродин. Подвійний празник. А бодай подвійний пам'ятковий день. І я надумав стрітити його незвичайно, празнично.

Ха, ха, ха! Празнично! Що таке празничне стрічання Нового року? Шумне товариство, молоді жіночі голоси, мов срібні дзвоники. Старші панове гудуть, мов дуби в теплому вітрі. Світло салону. Звуки фортеп'яна. Хор, пісні, сола... Декламація, брава, оплески. Жарти. «Кришталева чаша, срібная криш...» Наближається північ. Починає бити дванадцята. Всі підносять чарки, вихиляють душком, а батько родини кидає свою додолу. Нехай так пропадає всяка турбота! Бреннь! І раптом гаснуть світла. Всі запирають у собі дух. Бам... бам... бам... Числять до дванадцяти. Най жие Новий рік! Най сяє нове щастя! Світла! Музика. Пісні. Нові чарки, нові тости. Поцілуї. Радість і стиски рук... Діти, діти!

Та що балакати! І я там був, мід-вино пив. І я колись стрічав отак сю врочисту хвилю, сміявся і радувався назустріч тій примані, що зветься Новим роком. І до мене простягалися теплі руки, сміялися блискучі очі, шептали солодкі слова не одні малинові уста. І я вірив, мріяв, любив. Тонув душею в рожевім тумані, будував золоті замки на вітрі, вважав окрасою життя те, що було лише конвенціональною брехнею...

Минулося. Сороковий рік життя, так як і тридцять дев'ятий, і тридцять восьмий, починатиму зовсім інакше. Відлюдьком, самотником. Та сим разом попробую празничніше, краще, гармонійніше розпочати його, як двох попередніх років.

Поперед усього до чорта меланхолію!

Двох попередніх років я ще був новаком у твердій школі самоти. Ще не порвав усіх ниток з минулим і теперішнім. Ще щось тягло мене кудись. У душі ще не вмерла була та мала дитинка, що плаче до мами. Тепер се вже скінчилося.

Давні рахунки замкнені, давні рани загоєні. Де колись хвилювало та бушувало, тепер тихо та гладко.

Сьогоднішній празник буде zarazом перший триумф мого нового світогляду, нової життєвої норми. А ся норма – старе Горацієве: *Aequam servare mentem*!¹

Без оптимізму, без зайвих надій, бо оптимізм – се признак дитячої наївності, що бачить у житті те, чого нема, і надіється того, чого життя не може дати.

Без песимізму, бо песимізм – се признак хоробливої малодушності, се *testimonium paupertatis*², яке сам собі виставляє чоловік.

Без зайвої байдужності і без зайвого ентузіазму! Без зайвого завзяття та жорстокості в життєвій боротьбі, але й без недбалства та слямазарності. У всьому розумно, оглядно, помірковано і поперед усього спокійно, спокійно, як годиться сороклітньому мужеві.

Дурень, хто на порозі сорокового року життя не пізнав ціни життя, не зробився артистом життя!

Я пройшов важку школу і, здається, навчився в ній дечого. Я погубив багато цвітів по життєвій дорозі, похоронив багато ілюзій та охоронив коштовний плід і виніс його зі всіх катастроф, як Камоєнс свою епопею з кораблекрушення, а се, власне, ту вмілість жити і насолоджуватися життям.

Жити для себе самого, з самим собою, самому в собі!

Життя – се мій скарб, мій власний, одинокий, якого найменшої частинки, одної мінутки не гідні заплатити мені всі скарби світу. Ніхто не має права жадати від мене найменшої жертви з того скарбу, так, як я не жадаю такої жертви ні від кого.

Суспільність, держава, народ! Усе се подвійні кайдани. Один ланцюг укований із твердого заліза – насилля, а другий паралельний із ним, виплетений із м'якої павутини – конвенціональної брехні. Один в'яже тіло, другий душу,

¹ Зберегти рівновагу духу! (лат.) – Ред.

² Свідокство вбожества (лат.) – Ред.

а оба з одною метою – опутати, прикрутити, обезличити і упідлити високий, вольний витвір природи – людську одиницю.

Живе, реально живе, працює, думає, терпить і бореться, паде й тріумфує тільки одиниця. І моя скромна одиниця доходить до того, щоб тріумфувати по многих і болючих упадках. Тріумфувати не шумно, со тимпани і органи, щоб шарпати слухи ворогів і будити зависть завидючих. Се тріумф дикунів, негідний освіченого чоловіка. Мій тріумф тихий і ясний, як погідний літній вечір. Мій тріумф не має ворогів і не будить нічиєї зависті. Та він правдивий, глибокий і тривкий. Він не моментальний, не вислід шаленої боротьби і зусилля. Се моє щоденне життя, але піднесене до другого ступня, осяяне подвійним сонцем, напоєне красою й гармонією.

Я витворив собі оте життя як нездобуту твердиню, в якій живу й паную, з якої маю широкий вигляд на весь світ та яка, проте, не стоїть нікому на заваді, не дразнить нікого своїм видом і не манить нікого до облоги. Ся твердиня побудована в моїй душі.

Світові бурі, потреби, пристрасті, мов щось далеке і по стороннє, шумлять наді мною, не доходячи до моєї твердині. Я даю тому зверхньому світові свою данину, посвячую йому частину свого життя в заміну за ті матеріальні і духові добра, що потрібні мені для піддержання свого внутрішнього життя. Я працюю в однім бюрі, зайнятий працею, що напружує мій розум, але не торкає серця. Я поводжуся зі своїми зверхниками і товаришами по бюру та іншими знайомими чемно, навіть дружньо, але здержано. Всі вони поважають мене, але ніхто з них не має доступу до мойого «святая святих», нікому я не відкриваю своєї душі, та й, сказати по правді, ніхто з них не виявляє надмірної охоти заглядати в мою душу. Таких надмірно цікавих я вмію швидко висунути поза клямру своєї знайомості.

І ніхто з тих, що кланяються мені на вулиці, стискають мою руку в каварні, радяться зо мною в бюрі, ані не догадується, що у мене поза тим конвенціональним, шаблоно-

вим життям є своє, інше, окреме. Ніхто не підозріває в тім сухім формалісті та реалісті духового сибарита, артиста, що плекає одну штуку для штуки – вмілість жити.

Ось тут, у тім затишнім кабінеті, обставленім хоч і не багато, та по моїй уподобі, я сам свій пан. Тут світ і поезія мого життя. Тут я можу бути раз дитиною, другий раз героєм, а все самим собою. Зо стін глядять на мене артистично виконані портрети великих майстрів у штуці життя: Гете, Емерсона, Рескіна. На полицках стоять мої улюблені книги в гарних оправках. На постаменті в кутику мармурова подобизна старинної статуї хлопчика, що витягає собі терен із ноги, а скрізь по столиках цвіти – хризантеми, мої улюблені хризантеми різних кольорів і різних відмін. А на бюрку розложена тека з моїм дневником. А обік бюрка столик, застелений, уквітчаний – їй-богу, сьогодні не лише листки барвінку, але й сині його квітки! Штукар мій Івась, се він таку несподіванку придумав для мене. Знає, що я в тім пункті забобонний, вірю, що цвіт барвінку на Новий рік приносить щастя.

Вірю – або не вірю, а так собі. Приємно колисатися в такій надії, мов у гамаці.

А на столику вся холодна кухня. І яблука, і помаранчі, і фіги. І кілька бутельок вина. Самі добірні марки. І два келишки! Ха, ха, ха! Збиточник Івась! Думав, що й вона буде! Що без неї й празник не празник і Новий рік не Новий рік. Помилився, хлопче! Минулося моє гречане. Тепер «вона» вже не манить мене до себе, хоч би й яка була. Попробуємо обійтися без неї. І думаю, що моя радість буде не менша, та в усякім разі глибша, чистіша, як би була з нею. А то хто її вгадає! Здається, й гарна дівчина, і говориш із нею, як із другом, а тут на тобі, з її рожевих усток вилетить якесь брутальне слово, якийсь цинічний натяк або й те ні, а по її лиці мигне якась тінь, щось таке погане, огидливе, і попсує тобі весь вечір, прожене всю радість, розвіє всю поезію.

Від часу моєї остатньої романтичної історії, тої там, у лісничівці, перед трьома роками, на мене не раз находить

дивне чуття. Коли до мене сміється, зо мною говорить, залицяється молода дівчина, особливо брунетка, мені все здається, що шкіра, і м'ясо, і нерви на її лиці робляться прозорчасті і до мене вишкіряє зуби страшна труп'яча голова. Іноді в такій хвилі мене всього обдасть морозом. Чи се знак, що я старіюся, чи, може, щось інше?

Та гов! Який-то денний порядок нинішнього вечора я уложив собі? На такі празничні вечори я все укладаю собі наперед денний порядок, з тою, одначе, умовою, що вільно мені зовсім не держатися його. Маю подвійну приємність: укладаючи точку за точкою, смакую в думках кожду з них, а потім, переміняючи їх, люблюся новими комбінаціями в виконанні.

Перша точка: Россінієва увертюра до «Вільгельма Телля», виконана на фісгармонії. Моя улюблена композиція – вводить мене звичайно в поважний та при тім бадьорий настрій. Потім оглянемо хризантеми, обнюхаємо геліотропи та туберози в салоні – вони, бідні, давно ждуть мене і сьогодні, як навмисно, порозцвіталися в повній красі. Потім вип'ємо й закусимо. Потім прочитаємо новий номер «Neue deutsche Rundschau», а властиво Уайльдову статтю про Христа – що то такий майстер стилю і такий хоробливо-новочасний чоловік сказав нового на сю тему? Потім – ах, а яка тепер година?

Сьома! Ну, до дванадцятої на все се буде час. Іще переглянемо свіжі ілюстрації – і «Jugend», і «Liberum veto», і «Артистичний вісник». Дбають добрі люди за нас, грішних, щоб ми не нудьгували. А коли нічого не знайдемо в тій купі паперу, то у нас іще інша розкіш на сьогодні прилагоджена – цілий гарнітур нових валків до фонографу з піснями і розмовами різних знаменитостей. Послухаю, як із парламентарної трибуни гримить Жорес, як у крузі приятелів розмовляє Габріель д'Аннунціо про потребу плекання краси серед мас народних, як зі сцени палить словами Елеонора Дузе в ролі Джіоконди і як цвіркоче в своїм салоні Клео де Мерод. Правда, бажалось би... Та ні, ні, ні! Нічого не бажаю. Не слід бажати нічого над те, що здоровий розум

показує можливим до досягнення. Печеного леду не слід бажати. Нехай молокососи та фантасти бажають неможливого! Мої бажання повинні йти і йтимуть рука в руку з можливістю виконання.

Отже, потім почне бити дванадцята година, і тоді...

Дзінь-дзінь-дзінь!

А се що? Дзвінок у передпокою? В сю пору? До мене хтось? Се не може бути! Ну, розуміється, нікого не приймаю. Хто має право сьогодні вдиратися до мене, і заколючувати мені мій порядок, і позбавляти мене моїх тихих, чесно зароблених і без нічиєї кривди досягнених радощів?

Тихі кроки в салоні.

– Се ти, Йвасю?

– Я.

– А хто там дзвонив?

– Листонос. Лист до пана радника.

– До мене?

Ось він у мене в руках, той лист. Не лист, а чималий паке́т. Адресований недоладно. Моє ім'я і прізвище – і Львів. Щастя, що нема нікого другого, що називався б так само, як я. А правда, і «д-р» напереді. А проте видно, що пише хтось...

Та що се? Марка російська і штемпель Порт-Артур! Із Порт-Артура? Се що за диво? Хто там, у Порт-Артурі, може мати інтерес до мене? Кому там, у Порт-Артурі, цікаво доносити мені щось? А може, то не до мене? Може, яка помилка? Може, всередині є друга коверта і лист призначений для передачі комусь іншому?

Розкрити коверту і переконатися – се була би найпростіша річ. Та ні. Нехай іще хвильку полежить. Ось тут передо мною. Запечатаний лист на твоє ім'я, з невідомого місця, писаний невідомою тобі рукою, – се все-таки якась тайна, містерія, загадка. Люблю такі містерії, бо моє життя тепер не має ніяких. Моє життя – як проста, широка, вигідна, гарними деревами висаджена алея, що веде...

ТЬфу! Що се я? З якої речі буду сьогодні згадувати про те, що пишається на кінці тої алеї, на кінці кожної життєвої дороги, чи вона проста алея, чи крута, камениста та вибоїста стежка? Лишімо се, воно нас не мине, а самохіть літати туди нема ніякої потреби.

Але лист! Що в ньому може бути так багато напаковано? Кореспонденція до газети, чи дневник якогось полководця, чи якісь урядові донесення, чи розпорядок остатньої волі якого землячка, загнаного долею аж на край світу та застуканого там війною?

Адресовано, очевидно, жіночою рукою, але се не значить нічого. Такі жіночі адреси криють не раз дуже мужеські інтереси.

Щось тверде всередині. За грубістю верств паперу годі домагатися, що воно таке. Ключик не ключик, монета не монета... Ну, відчинимо та й побачимо.

Де ножиці? А може, не відчиняти? Може, сей лист, що тепер лежить іще так спокійно і лише принадний своєю таємницею, по відчиненні стратить увесь свій чар, зробиться коробкою Пандори, з якої поповзуть гадюки, що затрують моє життя, знівечать мою твердиню, а, щонайменше, збентежать і розворушать моє нинішнє свято? Адже такий здоровий пакет паперу – то, певно, не голий папір. Скільки там слів написано! І подумай собі, що іноді досить одного слова, щоб убити чоловіка, щоб навіки або на довгі літа зробити його нещасливим!

Я здавна боюся всяких листів і сам не пишу їх, хіба дуже рідко, в урядових або ділових справах. Кожний лист – се бомба. Може показатися іноді, що се шоколадова бомба, але з верхнього вигляду ніхто не може пізнати, чи та бомба не наладована мелінітом і чи не розірве тебе в найближчій хвилі.

Моя рука тремтить! Якесь холодне чуття пробігає по всьому тілі...

Стій! Се нехибний знак, що лист має якийсь фатальний зміст. Стій! Не руш його! Якби я тепер узяв і, не розпечатавши, кинув його в огонь? Він згорів би і поніс би всі

свої тайники в безмірний простір, назад туди, відки прийшов. А я лишився б з утаєним у душі почуттям іще одної нерозв'язаної загадки – та й годі. Нерозв'язана загадка цікавить, навіває жаль або тугу – все те приємні почуття. Розв'язана може зранити або вбити.

Ха, ха, ха! Але я таки порядний боягуз! Чую себе таким певним у своїй твердині за заборонами своєї філософії, серед башт своєї самоти – і боюся отсього паперового гостя. Навіть коли б се була бомба, кинена злобною рукою, то що вона мені зробить? Особисто мене не трафить, а постороннього, дорогого і любого мені не знищить, бо нікого такого, здається, на всім світі у мене нема! А коли так, то чого мені боятися її?

Але чого ж тремтить моя рука, держачи ножиці? Чого стискається серце якимось тривожним прочуттям?

Так і є! Се якийсь фатальний лист! Без виразного наказу моєї волі, якимось механічним відрухом рука відчинила його. Тонесенький пасочок з краю відкритий. Загадка відкрита – і коли у тебе є ще який арсенал озброєння проти мене, доле, коли ти якраз сьогодні, перед Новим роком, із другого кінця світу, з далекого Порт-Артура, навела вогонь батареї на мене, то стрілай! Поборемося!

Лист відчинений!

* * *

Лист. Не жадна кореспонденція. Нема окремої коверти і ніякої передачі. Значить – до мене. Хто се може писати? Датовано з Порт-Артура в вересні, – якраз чверть року пройшло. Міг би сей пакетик оповісти дещо, як то йому було перебиратися через японську облогу. Але хто пише?

Підпис: «Твоя Сойка». Що се значить? Ніякої Сойки – боже мій! І сойчине крило в листі!.. Та невже би? Невже вона, та, яку я від трьох літ споминаю між помершими? Та, якої

нагле і загадкове щезнення ввігнало в гріб її батька, а мене випхнуло з кипучої течії громадської праці і загнало в отсю тиху, відлюдну пристань? Вона в остатніх днях нашого товаришування любила називати себе сойкою і все дразнила мене тою сойкою, що гніздилася перед моїм вікном, поки вона не вбила її. Невже се з тої самої сойки крило?..

Мої руки тремтять ще дужче, як уперед. У грудях ще більший неспокій, голова крутиться. Чого ти, дурне серце? Що тобі? Невже ти не оплакало, не похоронило її? Невже одна поява отих кількох аркушів, записаних її рукою, одного засушеного крильця давно вбитої пташини може вивести тебе з рівноваги?

А втім – є ще рада. В огонь з отсим листом! Від покійників кореспонденцій не приймаю.

Дурню, дурню! Мелеш язиком таке, чого не можеш сповнити! Хіба ти здобувся б на те, щоб тепер, зараз спалити сей лист, її писання, не прочитавши його?

Фаталізм! Лист прочитаю, хоч би моє серце мало тріснути з гніву, з жалю чи з обурення.

* * *

«Чи тямиш мене?

Ха, ха, ха! Ха, ха, ха!

Тямиш мій сміх? Ти колись любив його слухати. Чув його здалека і приходив до мене. Чи чуєш його тепер через океани, та степи, та гори? Чи тремтить він у твоїм вусі разом з шумом вітру? Чи мерехтить разом із промінням заходового сонця? Ха, ха, ха! Ха, ха, ха!

Чи тямиш мене?

Тямиш ту весну з її пурпуровими сходами сонця, з її теплом і ясністю, з її бурями, мов сварки закоханих, з її громами, мов крики любих дітей, що пустують у широких полях? Се я була.

Тямиш той ліс із його полянами і гущавинами, з його стежками й лініями, з його зрубами та хащами, де стоя-

ли високі квітки з тужливо похиленими головками, де до сонця грали тисячі сверщків, а в повітрі бриніли мільйони мушок, а в затишках гніздилися рої співучих пташок, а по полянах паслися ясноокі серни, а скрізь розлита була велична гармонія, і життя йшло рівним могутнім ритмом, що передавався душам людським? Тямиш той ліс, мій рідний ліс, якого нема другого на світі? Се не був ліс, се я була.

Чи тямиш мене?

Тямиш ту лісничівку в самій середині того лісу? До неї сходилися всі лісові дороги, як артерії до серця, а з неї виходив лад, і порядок, і сильна воля на всі окраїни лісу. А в ній кублилося тихе, відлюдне життя старого батька і молодої дівчини. Лунали голосні, різкі, з золотого серця пливучі мужеські слова і ще голосніші, дзвінкіші сміхи і співи дівчини-пестійки. Тямиш її? Се я була.

Чи тямиш мене?

Тямиш ту поляну, де ми уперве здибалися? Я була в зеленій стрілецькій куртці, з лефошівкою через плече, з готуром свіжо застріленим у торбі, з свиставкою в губах. Тямиш, як ти витріщив на мене очі, побачивши мене? А я розреготалася, побачивши твоє зачудування. А ти був у простій блузі, підперезаний ременем, блідий іще від недавно відсидженої тюрми, з утомленим, помарнілим лицем, з крисатим капелюхом, насуненим на чоло. А почувши мій регіт, ти стрепенувся нараз, і зняв капелюх, і наблизився, і почав звинятися, що без дозволу ходиш по лісі, але тобі веліли лікарі... а ти тільки що вчора приїхав... і власне мав намір представитися таткові... і пригадуєш собі мене ще маленькою панночкою... і тямиш мою маму... і вибачайте, що на перший ваш вид так зачудувався... і не сподівався застати вас таким Німродом. А я подала тобі руку, і ти поцілував її, і я чула, як твої уста під чорними вусами тремтіли і горіли, і гадала, що се у тебе гарячка, і просила тебе провести мене додому... А ти запитав, що я застрілила, і я показала тобі готура, і ти здивувався, відки тут узявся готур, і заявив, що ти прожив у тім лісі всю свою молодість, і ночував тут не